

Oponentský posudek na bakalářskou práci: „**Pancíře a přilby římských jezdců**“ předložené Veronikou Ženíškovou.

Ve své bakalářské práci si V. Ženíškové klade za cíl učinit přehled typů přileb a pancířů, užívaných římským jezdectvem doby raného a vrcholného principátu až po třetí století. (Tento cíl práce je však zpětně vytčen až na poslední straně textu (str. 47), a to jako „vytvoření typologie a nástin chronologie daného typu militárií“. V úvodu (str. 7) je téma vytčeno výrazně méně závazně.

Práce je členěna na čtyři kapitoly, z nichž prvá si klade za cíl představit prameny k problematice, druhá pojednává obecně o římské armádě, zejména pak o vývoji zbroje pěchoty. Kapitola třetí nazvaná „římská jízda“ se zaměřuje na představení typů jezdeckých přileb a pancířů; kapitola čtvrtá na ikonografii výzdoby těchto artefaktů. Po závěru následuje seznam pramenů, použité literatury a vyobrazení. Práci doplňuje obrazová příloha a dvě tabulky: 1) „Tabulka legií za principátu a známých auxiliárních jednotek“ a 2) „tabulka typologie jezdeckých přileb“.

Jistá mlžnost ve směřování celého díla (patrná od vytčení tématu), bohužel provází celou práci. Tak v kapitole o pramenech sice autorka pečlivě vyjmenovává hlavní antické autory, pojednávající o římském vojsku, některé informace o možnostech archeologického poznání římské výzbroje (zejména o nálezových kontextech), zahrnuje pojednání o epigrafických památkách spojených s římským vojskem a na závěr představuje hlavní prameny ikonografické. Snad s výjimkou této poslední ikonografické části však autorka informace předkládá poměrně nevýběrově, aniž by si položila otázku, nakolik se jedná skutečně o prameny k vytčenému tématu: Jaký vztah mají například k jezdecké zbroji dopisy z Vindolandy? Zejména bolestně je nedostatečná propojenost kapitol patrna v podkapitole o archeologických pramenech: autorka konstatuje, že se podařilo objevit a částečně probádat celou řadu vojenských objektů, ani jeden tento „vojenský objekt“ však nejmenuje! Přinejmenším u těch, zmiňovaných v následujícím textu by čtenář zajisté ocenil informaci o chronologii založení, případně zániku, o příslušné jednotce či typu výzkumu, který na lokalitě proběhl. Z dalších kontextů jsou zmíněna bitevní pole a depoty, zejména říční. Opět platí, že konkrétní lokality v podstatě nejsou zmíněny, stejně jako budou následně v kapitole 3 jmenována naleziště bez uvedení příslušného nálezového kontextu (tábor? Depot? Civilní kontext? Náhodný nález?) či jakékoliv přesnější informace o něm (tábor jaké jednotky? Na základě čeho je určena chronologie? Depot na území provincií či v barbariku?).

Podobně kapitola 2 (Římská armáda) poskytuje poměrně obsáhlou kompilaci informací o organizaci (kap. 2.1) a výstroji (kap. 2.2) římského vojska od dob království po počínající dominát, není přitom jasné, jakým způsobem k poznání jezdeckých přileb a pancířů doby principátu přispívají informace o romulovských *celerēs* (str. 17), o organizaci či odznacích pěších legií (str. 19-22) o villanovských helmách (str. 24). Pro téma zásadní informace o postavení jízdy v rámci ozbrojených sil, její organizaci, etnickém původu jednotek, roli v taženích, způsobu boje atd. se v kapitole buď ztrácejí či zcela chybí. Přitom právě způsob boje je nejpodstatnějším faktorem, jenž je nutno v úvahách o vývoji ochranné zbroje vzít v potaz. Zcela na svém místě je kapitola 2.2, v níž je poskytnut přehled zbroje římských pěších jednotek – je přirozeně nezbytné zbroj jezdeckou zkoumat paralelně se zbrojí pěší. Přesto je kapitole nutno vyčíst jistou nepřehlednost: drobným ale nesmírně rušivým detailem je například to, že pojednání o pancířích a o přilbách není rozděleno na dva odstavce (s odstavci je vůbec v práci zacházeno šetrně a monolitický text komplikuje její přehlednost a stravitelnost).

Jádro práce leží v kapitole 3: kde je podán přehled pěchotních typů přileb používaných rovněž jízdu (kap. 3.1), specificky jezdeckých typů přileb (kap. 3.2), jezdeckých přileb s obličejovou maskou (kap. 3.3) a ochranné zbroje užívané jízdu (kap. 3.4). V kapitole 3.1 přitom postrádám podstatnou informaci, proč jsou zde jmenované exempláře pěchotních typů přileb pokládány za jezdecké (odlišnosti formální? Nálezový kontext?). V kapitolách 3.2 a 3.3 je předestřena typologie jezdeckých přileb a přileb s obličejovou maskou. Obě skupiny jsou představeny podle dvou paralelně platných typologií: kontinentální a anglofonní. Pro větší přehlednost poskytuje autorka přehlednou tabulku, v níž obě typologie sladuje a uvádí přibližnou chronologii jednotlivých typů. Na tuto praktickou pomůcku (Příloha 2, na poslední straně práce) však v kapitole 3 není odkázáno. Přitom by ji čtenář zajisté ocenil: text je totiž nadmíru hutný a každá opora v orientaci v něm přijde vhod.

Jednotlivé typy jsou zde představeny, zařazeny chronologicky a popsány, jsou uvedeny (některé? všechny?) příklady charakteristických nálezů, u nichž jsou případně podrobněji popsány typologické či výzdobné detaily (přesunutí těchto pasáží do kapitoly 4, přímo tomuto tématu věnované, by text do jisté míry odlehčilo a zpřehlednilo). Informace by si možná zasloužily být více strukturovány a alespoň cvičně analysovány. V natolik probádaném tématu přirozeně nelze očekávat nové objevy, mohlo však být vhodným prostředkem cvičení základních archeologických postupů – vytvoření katalogu (přirozeně nikoliv nutně kompletního!), analýza některých vybraných proměnných atd.

Kapitola o ikonografii (kap 4) vyobrazení zdobících zbroje římských jezdců uvádí opět především nestrukturovaný výčet dochovaných motivů, bez jejich vztažení k chronologii, často i ke konkrétnímu předmětu. V závěru autorka konstatuje že „po dlouhá staletí vývoje těchto militárií došlo k úžasnému pokroku“ (SIC!), v popsaném vývoji shledává doklad rozvoje a zdokonalení technologického i funkčního (není však uvedeno, jakým konkrétním způsobem k tomuto rozvoji došlo ani v čem byly typy počátku principátu technologicky či funkčně nedostačující – viz zmíněná chybějící úvaha o způsobu boje).

Tolik ke struktuře práce. Pokud se obsahové a věcné stránky týká, nejsem přirozeně způsobilý, vyjadřovat se podrobně k tématu, jež není mojí specializací, přesto nelze nevznést několik obecných i konkrétních výhrad: není pravdou, že by na vydání stále čekaly nálezy z Alesie (str. 10). Staré i nové výzkumy na lokalitě byly příkladně publikovány v rámci projektu z devadesátých let (zbraně a zbroj viz – Sievers 1996; 2001). Málo výmluvný výraz „skořepina“ (*passim*) by pro označení „hlavové“ části helmy bylo vhodné zaměnit nanejvýš konkrétním termínem „kalota“. Jaký typ helmy má na hlavě jezdec na reliéfu „Domitia Ahenobarba“ (str. 26-27) je otázkou (sám bych se stavěl za helmu boiotskou nebo za konickou variantu helmy typu Agen), pokud autorka přebírá Junkelmennův názor, že se jedná o „Negauer Helme“, bylo by vhodné si ověřit český úzus označování tohoto typu (tj. „helma typu Negau“ či „Negova“). Coolus není oblast poblíž Rýna (str. 27), nýbrž ves na Marně – tvrzení, že se zde helmy „produkovaly“ je zřejmě špatným překladem anglického originálu („produced“ tedy „vydal, poskytl“). „Císařské helmy italského typu“ (str. 28; Robinsovono členění císařských typů – či přinejmenším jejich etnické označení – je nanejvýš diskutabilní) nemají s koritsko-etruskými (byť sebezpozdnějšími) přilbami nic společného a nelze shledávat žádné důvody, proč je bezesbýtku nezahrnout do typologické rodiny „žokejských čapek“. Slavná maska z Kalkriese není vyrobena z bronzu (str. 34) ale z postříbřeného železa (Born – Junkelmann 1997, 12 abb.2). Název Musée des Antiquités Nationales v St. Germain je nutno přeložit nikoliv jako „Národní museum starověku“, nýbrž „Museum národních starožitností“. Tento drobný posun znamená ve skutečnosti přesný významový opak – museum se nezabývá řecko-římským starověkem, nýbrž francouzskou pre- a protohistorií. Skutečnost, že jsou císaři zobrazováni koňmo, neznamená, že je možno je počítat mezi kavalerii, a že je tak nutno mezi jezdeckou zbrojí zahrnovat muskulární pancíře (str. 38). Zmínka o mosaice bitvy u Issu v souvislosti s muskulárními pancíři (ibidem) je zcela scestná – zaprvé je raně helénistická předloha slavné mosaiky jako ikonografický pramen k problematice římské jízdy irelevantní, zadruhé se zde v případě jediného dochovaného vyobrazení makedonského pancíře (právě Alexandrova), jedná se o běžný řecký „linothorax“. Skutečnost, že je šupinový pancíř vyobrazen na assyrských památkách, z něj zdaleka nedělá „nejstarší typ pancíře, který byl kdy používán“ (str. 39). „Galatskou košilí z Pergamonu“ (SIC!) dnes v Berlíně (str. 40) je bezpochyby míněno vyobrazení na vlysu v propylajích Athéniny svatyně v Pergamu, nikoliv reálný nález (ověřit to není možno, neboť se tvrzení neopírá o citaci). Domněnka, že honosnost zbroje závisela na majetnosti vojáka, a že je proto výzdoba častější na zbroji jezdců než „běžných legionářů“ (str. 42) je zdravá, stála by však za rozvinutí s uvážením výše služného legionářů (římských občanů a páteře vojska) a (auxiliárních, neobčanských a do jisté míry druhořadých) jezdců. Ač dosahoval jezdecký žold o něco vyšších hodnot než žold legionářský (v raném principátu ročně 263 denárů oproti 225), legionářská donativa a naopak vyšší náklady spojené s vydržováním koně, platy přinejmenším srovnaly. V popiscích k obrázkům je třeba zmínit, přilba chovaná v bolognském museu (obr. 13) se rozhodně nedatuje do 1. stol. př. Kr.: pochází z hrobu Benacci 953 (přelom 4. a 3. stol. př. Kr.: Vitali 1992, 292, Tav. 37), u obr. 14-17 chybí informace o místě nálezů.

Na literaturu (moderní i na antické prameny) je odkazováno v zásadě logicky, s citacemi je však v práci zacházeno střídavě, a mnohé podstatné informace či tvrzení tak zůstávají bez možnosti ověření. Například mezi odkazy na literární prameny není Polybiova zpráva, že římské jezdecktvo užívá řeckou výzbroj, doprovázena odkazem na konkrétní knihu a odstavec; překvapivě chybí jakýkoliv konkrétní odkaz na Arriánovo *Vojenské umění*, ačkoliv je v něm podán podrobný popis jezdeckých her, tak úzce spjatých s tematikou slavnostních zbrojí. V literatuře odborné zcela namátkou není citována primární ani sekundární publikace významných depotů slavnostních jezdeckých zbrojí ve Straubingu a Künzigu (str. 13) a primární publikace vlastně chybí zcela. Ze syntéz by se dala literatura rozšířit ještě o Feugèreovy (1994/2011) *Casques antiques*, je však pochopitelné, že v bakalářské práci nelze očekávat vyčerpání všech jazykových prostředí. Opomenuty jsou i (přinejmenším pro raná období užitečné) mohučské katalogy *Antike Helme* (Bottini ed. 1988; Egg – Waurick 1990) či publikace slavnostních zbrojí ze sbírky A. Guttmanna (Born – Junkelmann 1997), ač chována přímo v knihovně ÚKAR. Naopak z prací citovaných v textu chybí v seznamu literatury (se svými třiceti položkami poměrně obsáhlém) práce „Hájek 2000“ (cit. na str. 8). Myšlenka citovat v textu práci Bishop – Coulston 1993 odděleně jako Bishop 1993 a Coulston 1993 je originální, avšak matoucí. Enigmatická je systematicky užívaná citace „Junkelmann 1946“: citovaná práce *Die Legionen des Augustus* vyšla ve skutečnosti roku 1986, Marcus Junkelmann sám se narodil roku 1949.

Z hlediska čistě formálního jsou citace v textu provedeny pečlivě a systematicky, ačkoliv překvapí umístění závorky s odkazem až za tečku věty, na niž je citací odkazováno. Jinak seznam literatury i ilustrací a jejich zdrojů jsou zcela bezproblémové.

Výtku si zaslouží jazyk práce, který je místy neladný a vykazuje v syntaxi i lexiku nezdravý vliv odborného výraziva anglického: tepaná výzdoba je systematicky označována za „embosovanou“, zcela nečeský je výraz „monument“ namísto „památník“. Sousedství „ikonografická zobrazení“ (passim) či dokonce „epigrafická vyobrazení“ (str. 33) vzbuzují pochyby o správném pochopení termínů ikonografie a epigrafika. Necitlivě je zacházeno i s řeckými a latinskými výrazy (např. „z Nicopole“ namísto „z Nikopole“, „v Apamee“ namísto „v Apameji“, zcela pravidelně „Alexander“ namísto „Alexandr“ či „Alexandros“, genitiv „legie Primigeny“ namísto „Primigenie“ atd.). Ve slovu „apotropaický“ je chybné užití „th“ (τρηπειν, od něhož je slovo odvozeno, začíná písmenem tau nikoliv théta). „Fontánovitý“ účes, podle něž jsou mužské masky identifikovány jako Alexandr, by mohl student klasické archeologie výrazně elegantněji označit za „anastolé“. U jména Traianus je sice možno připustit počestělou podobu „Traján“ a lze snad tolerovat i kolísání mezi oběma formami, není však dobrou vizitkou, použít v jediné větě (str. 41) latinský výraz „Tropaeum Traiani“ s ryze českým „j“ spolu s poločeskou pololatinštinou „dobou Trajánovou“. Podobně nevzhledný je českolatinský kříženec „Victorie“ (str. 44). Snad úspěchanosti je třeba přičíst nešťastný výraz „sbírka Herrna Stefana Delhaese“ (str. 37) či Cologne namísto Kolín nad Rýnem (str. 41).

Překlepy a prohřešky proti gramatice jsou poměrně řídké, zato výživné (v pozn. 10 se objeví „bilo“ namísto „bylo“). Překlepy (nezbývá než doufat, že se jedná skutečně o překlepy) na několika místech pozměňují sdělení: např. „Dionýsos“ namísto „Dionýsios“ („halikarnáský“, str. 18), třikrát „X. legie Genima“ namísto „Gemina“ (str. 40, dvakrát na str. 44); „IV. legie Scythia“ namísto „Scythica“ (str. 43), „Flavián“ namísto „Flavinus“ (str. 41), „Alex“ namísto „Axel Guttmann“ (str. 30).

Upustím zde od hodnocení stylu, nelze však autora nevytknout v odborném textu zcela nemístné osobní pasáže, počínaje úvodem, kde předestírá svoje motivace k volbě tématu (viz výše), pokračuje přes výrazy „musím říci, že“, „nesmím opomenout“ a přiznání „Proto jsem se tomuto typu zbroje nevěnovala tak detailně“ až po konstatování dosažených úspěchů v samém závěru.

Autorka vykazovala jistou schopnost kompilace sekundárních pramenů i značnou disciplinovanost ve formální stránce přípravy práce, vzhledem ke všem výše vneseným výtkám však pro práci, má-li být připuštěna k obhajobě, nemohu navrhnout hodnocení jiným stupněm než „dobrá“.

Literatura

- Bottini, A. et al.: Antike Helme :Sammlung Lipperheide und andere Bestände des Antikenmuseums Berlin. Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte. Mainz 1988.
- Born, H. – Jukelmann, M.: Römische Kampf- und Turnierrüstungen. Sammlung Axel Guttman, Bd. IV. Mainz 1997.
- Egg, M. – Waurick, G.: Antike Helme :Katalog zur Ausstellung des Landes Rheinland-Pfalz in Verbindung mit der Stiftung Preußischer Kulturbesitz Berlin, Antikenmuseum und dem Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz, Forschungsinstitut für Vor- und Frühgeschichte, im Historischen Museum der Pfalz Speyer, 26. Mai-10. Juni 1990. Mainz 1990.
- Feugère, M.: Les casques antiques. Paris 1994/2011.
- Sievers, S.: Die Waffen von Alesia. In: M. Reddé u. S. v. Schnurbein, Neue Forschungen an den caesarischen Belagerungswerken in Alesia. Ber. RGK 76, 1995 (1996), 135-157.
- eadem: Les armes d'Alésia. In: M. Reddé / S. von Schnurbein (Hrsg.), Alésia. Fouilles et recherches franco-allemandes sur les travaux militaires romains autour du Mont Auxois (1991-1997). (Paris 2001) 121-291.
- Vitali, D.: Tombe e necropoli galliche di Bologna e territorio. Bologna 1992